

Mark Leegsma

**HET OOG
VAN DE
CATASTROFE**

.....

Een nieuwe
filosofie voor
klimaat-
gerechtigheid

Boom – Amsterdam

INHOUD

Voorbereiding

WETEN WE AL WAT DE CATASTROFE IS? 7

Inleiding

DUBBEL NEGATIEF 15

Waarheid en horror 17 · Klimaatrechtvaardigheid (g)een probleem? 21 · In de waarheid 24 · Ecomodernisme (g)een verklaring? 26 · Filosofische probleemstelling 28 · Klimaatgerechtigheid 30 · Driemaal de catastrofe denken 33

1 DE LIJN IS DOOD 39

Profetie en paradox 42 · Melancholie van de intensiteit 50
Catastrofe zonder gebeurtenis 56 · Praktische reductie 60
Volg de dode lijn 65

2 UITZONDERLIJK MENSELIJK 69

Verlicht catastrofisme 72 · Zelfvernietiging in theorie 77
Wij zijn Gaia 83 · We zijn al dood 90 · Valse
probleemstelling 94 · Een andere tragedie
voor het antropoceen 98

3 KLIMAATGERECHTIGHEID 103

(On)houdbaar 105 · Logica als uitvinding 109 · Het ware
probleem 111 · Het geschil 114 · Ware horror 119 · Het wezen-
lijke probleem van bestaan 122 · Catastrofaal denken 129

Conclusie

EEN OPENING 135

Denkende blindheid 138 · Waar verzet 140 · Een opening 144

Slotvraag

WAT DOE IK MIJN KIND AAN? 149

VERANTWOORDING EN DANKWOORD 152

NOTEN 154

LITERATUUR 165

Voorbereiding

.....

WETEN WE AL WAT DE CATASTROFE IS?

We leven vandaag boven in een ijshockeystick. Met zijn lange rug ligt de stick op de grond, tot ineens de haak de lucht in schiet. En daar, in de hoogte, leven wij.

Deze stick staat met zijn scherpe knik omhoog symbool voor onze recente geschiedenis, van het begin van de industriële revolutie tot en met de grote acceleratie, de wereldwijde exponentiële groei van productie en consumptie die na de Tweede Wereldoorlog op gang kwam. Vooral aan de acceleratie is een explosieve toename gekoppeld van de winning en het gebruik van fossiele brandstoffen, en die toename vertaalt zich weer in de uitstoot van koolstofdioxide en methaan, twee broeikasgassen die gelden als de grootste directe veroorzakers van aardopwarming en klimaatverandering. Becijferen we deze alsmaar groeiende groei en zetten we de getallen uit in een grafiek, dan krijgen we een curve die na een lange vlakke aanloop ineens steiler en steiler opklimt. Het maakt weinig uit of deze curve nu economische activiteit in Amerikaanse dollars of atmosferische CO₂ in deeltjes per miljoen weergeeft. Ze heeft in ieder geval de vorm van een ijshockeystick.¹

Dat in zo'n gewoon beeld de uiterst ongewone geschiedenis van de grote acceleratie tot uitdrukking komt, is op zijn zachtst gezegd unheimisch. Hoe dichtbij, intiem en vertrouwd deze geschiedenis werkelijk is, wordt nog eens

benadrukt door een veeg teken in die geschiedenis zelf: het jaartal 1980. In een online publicatie uit 2019 stelt David Crisp, atmosfeerwetenschapper in dienst van de NASA, dat er sinds 1980 evenveel koolstofdioxide is uitgestoten als in héél de moderne geschiedenis tot dan toe.² Dat is nog geen veertig jaar op de afgelopen driehonderd. Vóór de moderne tijd was de uitstoot door mensen trouwens verwaarloosbaar, dus we zouden ook kunnen zeggen: vanaf 1980 hebben mensen meer uitgestoten dan ooit tevoren. De connectie van methaan met het jaar 1980 is zo mogelijk nog onthutsender. Sinds het begin van het industriële tijdperk is de concentratie van dat broeikasgas in de atmosfeer tweeënhalf maal zo groot geworden, en vrijwel die hele toename vond volgens Crisp plaats na 1980.

Het bizarre van dit soort weetjes is dat ze zichzelf in rap tempo achterhalen, om de doodeenvoudige reden dat de acceleratie nog steeds gaande is. Ook de uitstoot blijft maar toenemen, met als effect dat het jaar waarin die over de kop gaat alsmáar dichterbij het heden komt te liggen; in een analyse van Eric Holthaus in *De Correspondent* uit 2020 gaat het om 1990.³ In ieder geval is voor ons boven in de stick al behoorlijk duidelijk wat de uitstoot – en dat is dus vooral onze uitstoot – doet met onze ‘woning’, de aarde. Direct (denk aan bosbranden, verwoestijning en zeespiegelstijging) en indirect (zoals complexe gevolgen voor bijvoorbeeld de wereldvoedselvoorziening) maakt hij het ons steeds moeilijker om er überhaupt nog te wonen. Je hoeft maar naar de stick te kijken en de lijn door te trekken om te zien waar dat naartoe gaat: van waar wij nu leven naar het punt waarop wij ervoor gezorgd zullen hebben dat onze soort niet langer kán voortbestaan – om van andere levensvormen nog maar te zwijgen. Cru gezegd: op dat punt zullen we onszelf de

vernietiging in hebben uitgestoten. Op de steeds steilere lijn van de ijshockeystick is dat de catastrofe die ons wacht.

Dat zou je tenminste zeggen. Maar is dit beeld wel zo duidelijk en doorzichtig als het lijkt? Want weten we al wat de catastrofe eigenlijk is, of althans zou zijn? Op het eerste gezicht kunnen we deze vraag bevestigend beantwoorden: de catastrofe zou onze (zelf)vernietiging zijn – precies het hypothetische eindpunt dat we al in het verlengde van de ijshockeystick konden zien liggen. Maar er is juist met de bevestiging van deze kennelijke hypothese iets vreemds aan de hand. Hypotheses verwijzen naar mogelijke ervaringen die ze kunnen bevestigen (of ontcrachten), maar als het klopt dat de catastrofe onze (zelf)vernietiging zou zijn, dan zou ze tevens neerkomen op de vernietiging van dat wat het überhaupt mogelijk maakt iets te ervaren, laat staan deze hypothese te bevestigen – want de mogelijkheidsvoorwaarde van alle ervaring zijn wijzelf.

Zo werpt uitgerekend de ‘bevestiging’ van wat de catastrofe zou zijn ons terug op de vraag wat de catastrofe eigenlijk zou zijn, en kunnen we van voren af aan beginnen. Dit is een cirkel waar we niet uitkomen, waar we keer op keer niet aan zullen weten te ontsnappen, *in infinitum*. En als we de vraag naar de catastrofe slechts kunnen herhalen zonder haar ooit te kunnen beantwoorden, aangezien we nooit ofte nimmer op de mogelijke ervaring ervan zullen stuiten, doemt een andere vraag op: kunnen we de catastrofe überhaupt voor mogelijk houden?

Op deze vraag laat zich een zuiver logisch antwoord geven. Het gaat er namelijk niet om of de catastrofe wel óf niet te zien is – nee, wat ons verbijstert is dat ze tegelijk wel én niet zichtbaar is. Hier hebben we een geval van directe tegenspraak, waarvan we volgens het logische *principe van*

Inleiding

.....

DUBBEL NEGATIEF

De waarheid is niet iets wat je nog niet hebt gehoord. Dat zingt het muzikale echtpaar Mimi Parker en Alan Sparhawk, tot Parkers dood in 2022 de vaste kern van de Amerikaanse band Low, in het nummer ‘Disarray’. Als je bedenkt dat dit lied het slotstuk vormt van een album dat *Double Negative* heet, kun je je niet aan de indruk onttrekken dat deze zin met zijn dubbele ontkenning een sleutelphrase is. De vraag is alleen: een sleutel waartoe?

De waarheid is niet iets wat zich in stilte voor je verborgen houdt of andersom, iets waarvoor je je stilletjes kunt verbergen. Tegelijkertijd lokt de dubbele ontkenning een vraag uit – wat die waarheid dan wel mag zijn – waarop geen kant-en-klaar antwoord te geven is. De waarheid is nog niet helemaal – of nog helemaal niet – bepaald, maar het onbepaalde is op zijn beurt ook niet helemaal onbepaald. Er is *iets* aan de hand, iets wat zich in al zijn onbepaaldheid aan ons opdringt, iets wat vreemd genoeg nog *niets* is, juist omdat het nog maar de vraag is wat er precies aan de hand is. Dat is het punt van de waarheid als dubbel negatief: het gaat om de bepaling van het onbepaalde.

Ook de muziek van Low geeft niet meteen antwoord. Parker en Sparhawk willen ook geen antwoord laten horen, maar iets anders. Luister maar, zeggen ze zonder het te zeggen. En wat hoor je als je naar hun muziek luistert? Gebrom,

geruis, gesis, alsof de muziek zo luid was dat ze, alle metertjes vol in het rood, de geluidsopname en -weergave zelf zwaar heeft beschadigd. Je zult niet de eerste zijn die zich bij het sputterende begin van *Double Negative* verschrikt afvraagt of je de versterker hebt opgeblazen. De opname klinkt alsof ze het geweld van de muziek amper heeft overleefd, alsof ze eronder heeft geleden. Dit is muziek die haar eigen drager, en daarmee zichzelf, kapot lijkt te hebben gemaakt. En laat juist zulke 'onmogelijke' muziek niet horen wat je niet eens zou moeten kunnen horen en toch alleen kunt horen? Luister maar: de geluidsgruzelementen, die partikels van schijnbaar verpulverde muziek, zijn niet lelijk, slecht of mislukt. Nee, er zit ritme in, ze zetten de toon. Misvorming is hun vorm. Al deze dingen bij elkaar *zijn* de muziek van Low. Zo klinkt de waarheid die niet iets is wat je nog niet hebt gehoord, in het bijzonder de waarheid van zelfvernietiging – de catastrofe.

Double Negative zou de soundtrack kunnen zijn van de waarheid van klimaatverandering. Deze waarheid is niet zozeer een opsomming van bekende klimaatfeiten, maar dat wat er voor wie luisteren wil in te horen valt: een lijn die door alles wat er tot nu toe is gebeurd heen loopt en die doorloopt naar wat er nog te gebeuren staat – als ze doorloopt. Luisteren we naar de lijn van klimaatverandering, dan horen we dat ons voortbestaan erdoor in gevaar komt; en aangezien deze klimaatverandering *antropogeen* is, dat wil zeggen door ons mensen gemaakt, zijn wij het zelf die ons voortbestaan op het spel zetten en zo, in het uiterste geval, op de catastrofe van onze zelfvernietiging afkoersen. Dat is, door de klimaatfeiten heen en daaraan voorbij, de ongemakkelijke waarheid van klimaatverandering.